

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ДЕМЕНЧУК Марина Олександрівна

УДК 347.991(477)

**РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЄДНОСТІ
СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ**

Введіть текст

12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ДОЛЕЖАН Валентин Володимирович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
МОСКВИЧ Лідія Миколаївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри організації судових
та правоохоронних органів;

кандидат юридичних наук, доцент
ФІДРЯ Юлія Олександрівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри кримінального права
і процесу

Захист відбудеться 15 грудня 2018 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «13» листопада _____ 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення України як сучасної правової держави пов'язане з формуванням судової влади, здатної забезпечити реалізацію завдання зі здійснення правосуддя на високопрофесійному рівні, керуючись принципами верховенства права і законності. Проте сучасна ситуація у державі свідчить про низький рівень довіри суспільства до представників Феміди, непоодинокими є випадки зволікання розгляду справ та неоднакового застосування законодавства. Обрання шляху європейського вектора розвитку обумовило чергову хвилю реформ, які докорінно змінили систему судоустрою, обравши пріоритетними завданнями зміни у правовому статусі Верховного Суду та забезпечення єдності судової практики.

Судова практика – це результат тривалої діяльності судів різного рівня з розгляду справ певних категорій щодо позицій судів при застосуванні норм матеріального і процесуального права, що у майбутньому можуть бути відображеними у судових рішеннях, узагальненнях Верховного Суду та юридичній науці. Єдність судової практики є значною мірою показником професійності суддів при розгляді справ, відсутності двозначностей у законодавстві, неоднакового тлумачення та застосування норм права, злагодженості у роботі судів усіх спеціалізацій та рівнів. В Україні забезпечення єдності та сталості судової практики покладено на Верховний Суд. Але якісне виконання цього обов'язку є можливим лише за наявності достатніх механізмів для впровадження цього завдання у життя.

Зарубіжний досвід свідчить про суттєві розбіжності у моделях вищих органів судової влади (назвах, переліку повноважень щодо здійснення правосуддя, підходів до винесення рішення, підстав для розгляду справи, обов'язковості правової позиції вищих судів для виконання судами нижчої юрисдикції), проте підтверджує тезу щодо того, що обов'язок вищих органів судової влади щодо забезпечення єдності судової практики залишається незмінним в усіх країнах.

Реформа 2016–2017 рр., обумовлена загостренням політичної ситуації в Україні, поширеністю корупції та необхідністю боротьби з нею, поглибленням недовіри до судів та суддів та усвідомлення необхідності вивчення і застосування зарубіжного досвіду, зміцнила роль Верховного Суду в державі, особливо у частині забезпечення єдності судової практики, та надала обраній темі особливої актуальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану наукової діяльності кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» «Правові аспекти судово-правової реформи» на 2011–2015 роки, як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична

академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671) та плану наукової діяльності кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» «Шляхи вирішення проблем судової влади, правоохоронних органів та адвокатури в умовах євроінтеграції України» на 2016–2020 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення діяльності Верховного Суду у правовому механізмові забезпечення єдності судової практики в Україні. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі задачі:

здійснити періодизацію етапів розвитку повноважень вищого органу судової влади у забезпеченні єдності судової практики на українських землях;

охарактеризувати поняття «судова практика» та класифікації її видів; з'ясувати значення забезпечення єдності судової практики для здійснення правосуддя;

визначити ознаки єдності судової практики;

виокремити принципи забезпечення єдності судової практики Верховним Судом та встановити фактори, які впливають на її забезпечення;

сформулювати функції забезпечення єдності судової практики;

виявити взаємозв'язок судової практики та судової статистики;

окреслити механізми забезпечення єдності судової практики Верховним Судом;

охарактеризувати результати забезпечення єдності судової практики в різних юрисдикціях;

опрацювати досвід зарубіжних країн із забезпечення єдності судової практики та висвітлити рекомендації інститутів світової і європейської співдружності щодо статусу Верховного Суду як органу, покликаного забезпечити єдність судової практики;

визначити шляхи удосконалення механізмів із забезпечення єдності судової практики Верховним Судом.

Об'єктом дослідження є організаційні та процесуальні аспекти забезпечення єдності судової практики в Україні як явище правової дійсності.

Предметом дослідження є роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики в Україні.

Методи дослідження було обрано з урахуванням особливостей досліджуваної проблеми. Методологічною базою дисертаційного

дослідження є комплекс загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. За допомогою діалектичного методу досліджено основні закономірності та суперечності у діяльності Верховного Суду щодо забезпечення єдності судової практики в Україні та верховних (вищих) судів у зарубіжних країнах [п.п. 1.3, 3.1]. Історичний метод дозволив розкрити становлення та розвиток повноважень Верховного Суду в Україні у сфері забезпечення єдності судової практики та розвиток поняття «судова практика» [п.п. 1.3, 2.1]. За допомогою порівняльного методу зіставлено та порівняно досвід забезпечення єдності судової практики в Україні та зарубіжних державах [п. 3.1, 3.3]. Статистичний метод використано для аналізу поглиблення недовіри до судів та суддів, кількісних показників навантаження Верховного Суду тощо [п.п. 1.3, 2.3]. За допомогою соціологічного методу пізнання здійснено опитування серед суддів місцевих та апеляційних судів та з'ясовано їхню думку стосовно оцінки стану єдності судової практики в Україні. Методи прогнозування та моделювання використано з метою дослідження можливості та доцільності запозичення інститутів, характерних для системи судоустрою зарубіжних країн, до судоустрою України [п.п. 3.1, 3.3].

Використано й інші методи наукового пізнання, що у комплексі сприяло об'єктивності, всебічності та повноті дослідження та зроблених на його підставі висновків.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та радянських вчених, що досліджували розвиток судової влади, системи судоустрою, правовий статус Верховного Суду (України), а також висвітлювали питання стосовно забезпечення ним єдності судової практики, серед яких: Н. Бакаянова, І. Бейцун, Є. Бондаренко, С. Братусь, С. Васильєв, М. Вільгушинський, Є. Додін, В. Долежан, А. Дрішлюк, О. Жидков, С. Кашкін, С. Ківалов, М. Косюта, Н. Слотвінська, О. Кот, Н. Крестовська, Н. Кузнецова, Л. Луць, Б. Малишев, В. Марочкін, Л. Москвич, П. Музиченко, І. Назаров, Л. Нестерчук, І. Олендер, П. Орловський, Л. Остафічук, Н. Пильгун, М. Попович, Ю. Полянський, С. Погребняк, Б. Потильчак, Б. Пошва, М. Руденко, Д. Радиш, О. Романов, Я. Романюк, Т. Росік, О. Свида, М. Сірій, О. Скакун, В. Сердюк, В. Сухонос, Ю. Фідря, Л. Фесенко, О. Уварова, О. Шередко, В. Шишкін та ін.

Серед зарубіжних вчених проблеми забезпечення єдності судової практики верховними (вищими) судами досліджували: Д. Байер, Н. Бететто, І. Бічковіч, В. Валанчус, О. Войтович, Л. Вільдхабер, П. Гук, Т. Еречинські, Р. Ільясов, Г. Кірхер, П. Маффей, Й. Праг'естіс, М. Придворова, М. Рогожин, В. Соловйова, О. Терєбкова та ін.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні показники щодо незалежності й неупередженості суддів під час розгляду справ у 2012 та 2014 рр., статистичні показники стану здійснення судочинства в Україні у 2015–2016 р., статистичні показники здійснення судочинства в Україні

у I кварталі 2017 р., статистичні показники рівня довіри населення до судової влади у 2009–2011 рр., 2015 та 2016 рр., статистичні показники поширеності корупції в судах України у 2016 р., результати анкетування 40 суддів із дискусійних питань оцінки стану єдності судової практики в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим науковим дослідженням монографічного характеру, в якому з урахуванням сучасного етапу судової реформи окреслено роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики. Здійснення дисертаційного дослідження дало змогу одержати такі результати, що мають наукову новизну:

уперше:

визначено історичні періоди та етапи розвитку повноважень вищого органу судової влади із забезпечення єдності судової практики на українських землях: 1) дорадянський період; 2) радянський період; 3) період незалежної України;

запропоновано визначення поняття «єдність судової практики» як однакового підходу судів відповідної юрисдикції до застосування норм матеріального та процесуального права при розгляді конкретних судових справ з урахуванням попереднього розгляду аналогічних за характером справ;

обґрунтовано, що ознаками фактичного забезпечення єдності судової практики є: 1) узгодженість у застосуванні норм права судами при вирішенні судових справ; 2) послідовність у застосуванні норм права; 3) однаковість у вирішенні подібних судових справ; 4) високий рівень довіри та поваги судів нижчої інстанції до судів вищої інстанції, особливо Верховного Суду, які формують судову практику; 5) незначна кількість оскаржених рішень до вищестоящих інстанцій через неоднакове застосування норм матеріального або процесуального права; 6) високий рівень довіри населення до судової влади, особливо до Верховного Суду;

виокремлено функції забезпечення єдності судової практики, зокрема: 1) усунення прогалин у законодавстві про судоустрій і статус суддів та процесуальному законодавстві щодо діяльності Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики; 2) дотримання належної якості розгляду справ Верховним Судом; 3) підвищення довіри та поваги до Верховного Суду, його суддів, та, як наслідок, до системи судоустрою у державі в цілому; 4) ознайомлення суддівської спільноти і громадськості з процесом формування судової практики та здійснення правосуддя; 5) сприяння зміцненню поваги до права та професії судді з боку суддів; 6) гармонізація законодавства шляхом усунення помилок під час застосування або тлумачення норм права;

виокремлено та розкрито принципи забезпечення єдності судової практики Верховним Судом в Україні, до яких належать верховенство

права, законність, незалежність суду (суддів), оперативність, актуальність, інстанційність, узгодженість, доступність, гласність, обґрунтованість;

охарактеризовано фактори, що впливають на забезпечення єдності судової практики: політичний, економічний, рівня правової культури, застосування дисциплінарної відповідальності, додержання засад суддівської етики;

удосконалено:

положення щодо класифікації правових позицій Верховного Суду в різних видах проваджень;

визначення поняття «судова практика» як результат тривалої діяльності судів різного рівня з розгляду справ певних категорій щодо позицій судів при застосуванні норм матеріального і процесуального права, що у майбутньому можуть бути відображеними у судових рішеннях, узагальненнях Верховного Суду та юридичній науці;

визначення поняття «судова статистика» як галузі державної статистики, присвяченої вивченню кількісних та якісних показників розгляду судами різних категорій справ, надання відомостей, що можуть бути використаними під час аналізу судової практики для її удосконалення;

зміст взаємозв'язку судової практики та судової статистики, який полягає у тому що судова практика відображується у кількісних показниках судової статистики, а висновки аналізу судової статистики впливають на судову практику;

розмежування механізмів забезпечення єдності судової практики Верховним Судом на процесуальні та позапроцесуальні;

набули подальшого розвитку:

теза щодо передумов реформування системи судоустрою та правового статусу Верховного Суду у 2016–2017 р.р.;

ідея офіційного надання прецедентного характеру рішенням Верховного Суду в Україні з метою підвищення його ролі у забезпеченні єдності судової практики;

положення про можливість використання досвіду інших країн щодо ролі Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики;

запропоновано доповнення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Практичне значення одержаних результатів впливає з актуальності роботи та конкретизується у сформульованих теоретичних висновках і практичних рекомендаціях, які можуть бути використаними у:

науково-дослідницькій сфері – для удосконалення та подальшого розвитку загальнотеоретичних досліджень проблем єдності судової практики та ролі Верховного Суду в її забезпеченні;

правотворчій діяльності – для удосконалення чинних та видання нових нормативно-правових актів;

правозастосовчій діяльності – для удосконалення розгляду судових справ;

навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи», інших навчальних дисциплін із судоустрою та процесуального права, зокрема, для підготовки лекцій та навчально-методичних матеріалів.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». Деякі положення оприлюднено на: міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Херсон, 11–12 грудня 2015 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Кривий Ріг, 29–30 січня 2016 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції» (м. Дніпро, 27–28 листопада 2015 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 4–5 березня 2016 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження, актуальні проблеми» (м. Київ, 25–26 березня 2016 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора І.Є. Марочкина «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 20 квітня 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції науковців, суддів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, молодих вчених, аспірантів, студентів «Актуальні питання судоустрою та формування корпусу суддів» (м. Одеса, 13 травня 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 6–7 жовтня 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у ХХІ ст.» (м. Запоріжжя, 26–27 січня 2018 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми судового права». (м. Харків, 23 квітня 2018 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 21 наукових публікаціях, 6 із яких опубліковано у вітчизняних наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – в іноземному виданні, 14 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Обсяг дисертації становить 220 сторінок, з яких основного тексту 162 сторінки, список використаних джерел міститься на 28 сторінках і налічує 281 найменування, два додатки на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, його наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, наведено дані щодо апробації та публікації результатів дослідження, структури та обсягу дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження ролі Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики» складається із трьох підрозділів та присвячений оглядові наукових джерел, методології дослідження обраної проблематики та історичним етапам розвитку повноважень Верховного Суду як органу, покликаного забезпечувати єдність судової практики.

У **підрозділі 1.1. «Огляд вітчизняної та зарубіжної літератури з питань забезпечення єдності судової практики Верховним Судом»** зазначено, що повноваження із забезпечення єдності судової практики Верховним Судом викликали зацікавленість як радянських (С. Братусь, А. Вишинський, А. Венгеров, Д. Суло, М. Чистяков та ін.), вітчизняних (С. Ківалов, В. Сердюк, Н. Охотницька, Л. Москвич, Ю. Ремескова, Ю. Фідря, О. Хотинська-Нор та ін.), так і зарубіжних науковців та практиків (Д. Байєр, Н. Бететто, І. Бічковічс, В. Валанчус, О. Войтович, Л. Вільдхабер, П. Гук та ін.), проте комплексного дослідження обраної проблематики не було здійснено. Аналіз наукових джерел підтверджує актуальність проблематики повноважень Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики. Особливого значення набуває той факт, що робота є першим дослідженням монографічного характеру, в якому враховано сучасну хвилю реформування судової влади та реформування системи судоустрою.

У **підрозділі 1.2. «Методологія дослідження проблем забезпечення єдності судової практики Верховним Судом»** для аналізу предмета дослідження обрано комплекс методів, які явили собою його методологічну основу. Під час дослідження використано загальний філософський – діалектичний метод, загальні методи (історичний, системний, статистичний, соціологічний), спеціально-наукові методи (порівняльний, прогнозування, моделювання) та загальнологічні методи (індукція, дедукція, аналіз та синтез).

За допомогою соціологічного методу пізнання проведено опитування серед суддів місцевих та апеляційних судів та з'ясовано їхню думку стосовно оцінки стану єдності судової практики в Україні.

Зроблено висновок щодо неможливості та недоцільності обрання одного головного методу. Лише у своїй сукупності, взаємозв'язку та взаємодоповненні обрані методи дослідження сприяли об'єктивності під час вирішення обраних цілей та завдань дослідження.

У підрозділі 1.3. *«Розвиток Верховного Суду як органу, покликаного забезпечувати єдність судової практики»* обґрунтовано, що становлення та розвиток Верховного Суду мали тривалий та іноді непослідовний характер, перелік його повноважень, місце у системі судоустрою держави неодноразово змінювалися.

У результаті аналізу розвитку повноважень Верховного Суду на території України із забезпечення єдності судової практики запропоновано спрощену та ускладнену періодизації. Досліджуючи проміжок з 1917 р. до теперішнього часу, у спрощеному виді можна виокремити періоди, коли забезпечення єдності судової практики було покладено на орган виконавчої влади (НКЮ УСРР, де було створено IX відділ – Верховний судовий контроль і X відділ – Верховний касаційний суд) та на судові органи (Генеральний Суд, Верховний Суд УРСР та ін.).

Щодо ускладненої періодизації, запропоновано виокремити такі періоди з відповідними етапами: 1) дорадянський період (02.12.1917 р. – 03.01.1918 р.), під час якого, незважаючи на документальне закріплення механізмів із забезпечення єдності судової практики, неможливо говорити про реальне її забезпечення; 2) радянський період, який містить п'ять етапів: з 04.01.1918 р. по 13.02.1919 р. – порушення права на оскарження судового рішення, оскільки в тодішніх умовах воєнного часу рішення були остаточними і мали негайно виконуватися, друга інстанція була відсутньою; з 14.02.1919 р. по 26.04.1921 р. – реорганізація судової системи, покладання судових повноважень із забезпечення єдності судової практики на орган виконавчої влади НКЮ СРСР, в якому було утворено IX відділ – Верховний судовий контроль і X відділ – Верховний касаційний суд; з 27.04.1921 р. по 15.01.1922 р. – перетворення Верховного касаційного суду на Верховний касаційний трибунал при ВУЦВК, а згодом – утворення Єдиного Верховного трибуналу УСРР, який став касаційним органом та органом судового нагляду за всіма чинними на території України трибуналами; з 16.01.1922 р. по 29.01.1937 р. – забезпечення єдності судової практики Верховним судом УСРР; з 30.01.1937 р. по 27.04.1992 р. – забезпечення єдності судової практики покладено на Верховний суд УРСР; 3) період незалежної України, який охоплює чотири етапи: з 28.04.1992 р. по 06.02.2002 р. – проголошення Верховного Суду України вищою судовою інстанцією в системі загальних судів, яка переглядала в апеляційному та касаційному порядку справи, розглянуті загальними судами, та справи за нововиявленими обставинами; з 07.02.2002 р. по

06.07.2010 р. – розширення повноважень Верховного Суду України із забезпечення єдності судової практики; з 07.07.2010 р. по 11.02.2015 р. – суттєве звуження повноважень Верховного Суду України на користь вищих спеціалізованих судів; з 12.02.2015 р. – до теперішнього часу – зміни у системі судоустрою, зміцнення повноважень Верховного Суду щодо забезпечення єдності судової практики, надання його висновкам щодо застосування норм права, викладених у постановках Верховного Суду, обов'язкового характеру для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Доведено, що причинами останньої хвилі реформування повноважень Верховного Суду є загострення політичної ситуації в Україні, необхідність додаткового реформування певних інститутів влади, передусім судової системи, поширеність корупції та необхідність боротьби з нею, поглиблення недовіри до судів та суддів, усвідомлення необхідності вивчення і застосування зарубіжних, передусім європейських, підходів до модернізації судової системи.

Другий розділ «Загальнотеоретичні та практичні проблеми забезпечення єдності судової практики Верховним Судом» складається із чотирьох підрозділів, в яких розглянуто поняття судової практики, єдності судової практики, принципи та механізми її забезпечення Верховним Судом. Особливої уваги приділено забезпеченню єдності судової практики Верховним Судом у різних юрисдикційних процесах.

У *підрозділі 2.1. «Поняття судової практики та значення забезпечення її єдності»* зазначено, що існують різні погляди на поняття судової практики, і запропоновано авторське визначення судової практики як результат тривалої діяльності судів різного рівня з розгляду справ певних категорій щодо позицій судів при застосуванні норм матеріального і процесуального права, що у майбутньому можуть бути відображеними у судових рішеннях, узагальненнях Верховного Суду та юридичній науці.

У зв'язку з тим, що українське законодавство поняття «судова практика» використовує без інтерпретації його змісту та за відсутності в юридичній літературі єдиного визначення, запропоновано закріпити його у ч. 1 ст. 36 Закону України та викласти її у такій редакції: «Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Судова практика – результат тривалої діяльності судів різного рівня з розгляду справ певних категорій щодо позицій судів при застосуванні норм матеріального і процесуального права, що у майбутньому можуть бути відображеними у судових рішеннях, узагальненнях Верховного Суду та юридичній науці».

Запропоновано визначити поняття «єдність судової практики» як однаковий підхід судів відповідної юрисдикції до застосування норм матеріального та процесуального права при розгляді конкретних судових

справ з урахуванням попереднього розгляду аналогічних за характером справ. Виокремлено ознаки фактичного забезпечення єдності судової практики: узгодженість у застосуванні норм права судами при вирішенні судових справ; послідовність у застосуванні норм права; однаковість у вирішенні подібних судових справ; високий рівень довіри та поваги судів нижчої інстанції до судів вищої інстанції, особливо Верховного Суду; незначна кількість оскаржених рішень до вищестоящих інстанцій через неоднакове застосування норм матеріального або процесуального права; високий рівень довіри населення до судової влади, особливо до Верховного Суду.

У *підрозділі 2.2. «Принципи забезпечення єдності судової практики»* обґрунтовано, що забезпечення єдності судової практики є складною комплексною діяльністю, яка базується на певних принципах, що спрямовують та коригують її. Принципами забезпечення єдності судової практики Верховним Судом є: верховенство права, законність, незалежність суду (суддів), оперативність (оперативне усунення Верховним Судом помилки, якої припустився суд нижчої інстанції при розгляді конкретної справи, швидке інформування інших суддів про позицію найвищого судового органу для того, щоб вони враховували її у своїй практичній діяльності), актуальність (сформована судова практика є важливою передусім саме для певного періоду та відповідає існуючим потребам суспільства), інстанційність (що обумовлюється статусом Верховного Суду як найвищої судової інстанції; наявність підінстанційності у рамках Верховного Суду), узгодженість (наявність єдиної моделі вирішення у судовому порядку певної категорії справ за однакових обставин), доступність (доступність до Верховного Суду як реалізація загальної засади доступності до правосуддя, та доступність роз'яснень правових позицій Верховного Суду для ознайомлення), гласність (можливість бути присутнім при її формуванні у суді під час судового засідання) та обґрунтованість (урахування Верховним Судом при формуванні судової практики не лише норм чинного законодавства, але усіх існуючих обставин по справах).

Підкреслено, що принципи забезпечення єдності судової практики є взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими та взаємозалежними один від одного. Слабкість одного з них у разі розвинутості інших не може призвести до значних перешкод у забезпеченні єдності судової практики, але всі вони є однаково важливими та кожному з них має приділятися окрема увага.

Аналіз наявних наукових позицій щодо класифікації принципів дозволив класифікувати принципи забезпечення єдності судової практики: 1) залежно від способу закріплення на принципи, що прямо закріплені у законодавстві [верховенство права, законність, обґрунтованість, незалежність суду (суддів), інстанційність, гласність, доступність], та принципи, які впливають із нього (оперативність, актуальність,

узгодженість); 2) залежно від джерела закріплення, до принципів, закріплених у Конституції України [верховенство права, законність, незалежність суду (суддів), інстанційність, гласність], та закріплених в іншому законодавстві (обгрунтованість, доступність).

Особливу увагу приділено факторам, які впливають на забезпечення єдності судової практики. До них належать: політичний фактор (пануюча у державі ідеологія, обрані правлячою верхівкою напрямки розвитку держави у цілому, та, як наслідок, системи судоустрою та законодавства у цій сфері, рівень та плідність співпраці з міжнародними установами); економічний фактор (спроможність держави втілювати та реалізовувати провідні ідеї організації судоустрою і судочинства); рівня правової обізнаності (сформований правовий світогляд, володіння правовим інструментарієм, рівень правової освіченості суддів у діючому законодавстві, у тому числі щодо наявності у ньому спірних або двозначних положень); можливість застосування дисциплінарної відповідальності як запоруки гарантування додержання судьями присяги; додержання засад суддівської етики.

Виокремлено функції забезпечення єдності судової практики:

- 1) усунення прогалин у законодавстві про судоустрій і статус суддів та процесуальному законодавстві стосовно діяльності Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики;
- 2) дотримання належної якості розгляду справ Верховним Судом;
- 3) підвищення довіри та поваги до Верховного Суду, його суддів, та, як наслідок, до системи судоустрою в державі у цілому;
- 4) ознайомлення суддівської спільноти і громадськості з процесом формування судової практики та здійснення правосуддя;
- 5) сприяння зміцненню поваги до права та професії судді з боку суддів;
- 6) гармонізація законодавства шляхом усунення помилок під час застосування або тлумачення норм права.

У підрозділі 2.3. «Механізми забезпечення єдності судової практики»

на підставі аналізу наявних наукових позицій щодо поділу механізмів із забезпечення єдності судової практики Верховним Судом запропоновано поділяти їх на первинні (пов'язані із здійсненням правосуддя) та вторинні (прямо не пов'язані із здійсненням правосуддя), що обумовлено статусом Верховного Суду як судового органу, головним призначенням якого є здійснення правосуддя у порядку та у спосіб, передбачені процесуальним законом.

Вторинними механізмами є повноваження Пленуму Верховного Суду з (із): узагальнення практики застосування матеріального і процесуального законів; систематизації та забезпечення оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких їх було сформульовано; надання роз'яснень рекомендаційного характеру щодо питань застосування законодавства при вирішенні судових справ. Вторинними механізмами також є діяльність самостійних підрозділів у структурі Апарату Верховного Суду, аналіз судової статистики та доступність судових рішень.

За результатами дослідження повноважень Пленуму Верховного Суду щодо надання роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ запропоновано перелік осіб, які можуть бути ініціаторами звернення: голови судів і судді різних спеціалізацій; прокурори – публічні обвинувачі; адвокати та їх об'єднання; співробітники юридичних наукових установ та юридичних навчальних закладів.

Зазначено, що відповідні запити мають містити: короткий виклад суті справ, які були або є предметом розгляду або являють собою професійний інтерес; порівняння даних з іншими судовими рішеннями із цих питань; прохання щодо роз'яснення позиції Верховного Суду, якщо вона не співпадає з позицією суб'єкта звернення. Запропоновано визначення поняття судової статистики як галузі державної статистики, присвяченої вивченню кількісних та якісних показників розгляду судами різних категорій справ, надання відомостей, що можуть бути використаними під час аналізу судової практики для її удосконалення.

Зроблено висновок щодо того, що судова практики та судова статистика знаходяться у нерозривній єдності, оскільки судова практика відображується у кількісних показниках судової статистики, а висновки аналізу судової статистики впливають на судову практику.

У *підрозділі 2.4. «Забезпечення єдності судової практики Верховним Судом в окремих видах провадження»* запропоновано поділяти правові позиції Верховного Суду на тих, яких сформовано за рішеннями у зразкових справах, та тих, яких сформовано в усіх інших справах, що перебували на розгляді Верховного Суду. Запропоновано класифікацію залежно від: характеру втілення правової позиції Верховного Суду (правові позиції, що знаходять втілення у постановках, та ті, що знаходять втілення в ухвалах); результату розгляду справи (ті, що підтверджують правові позиції судів нижчого рівня, та ті, що визнають хибними правові позиції судів нижчого рівня); виду судочинства (правові позиції у кримінальному процесі, цивільному процесі, господарському процесі, адміністративному процесі, процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення).

Запропоновано класифікації в різних юрисдикційних процесах у (в): кримінальному процесі залежно від місця закріплення норми, що роз'яснюється (правові позиції, що стосуються норм Загальної або Особливої частини КК України); господарському процесі залежно від стадії діяльності суб'єкта господарювання (заснування суб'єкта господарювання, здійснення господарської діяльності, ліквідація суб'єкта господарювання, після припинення діяльності підприємства); адміністративному процесі залежно від суб'єктного складу (справи за участю органів державної влади, їх посадових та службових осіб, справи за участю органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб).

Розділ 3 «Забезпечення єдності судової практики вищими органами судової влади зарубіжних країн» складається з трьох підрозділів і

присвячений досвіду забезпечення єдності судової практики верховними (вищими) судами зарубіжних країн, аналізові рекомендацій міжнародних та європейських співтовариств щодо статусу Верховного Суду як органу, покликаного забезпечити єдність судової практики, шляхам удосконалення процесів забезпечення єдності судової практики Верховним Судом.

У *підрозділі 3.1. «Роль верховних (вищих) судів зарубіжних країн у забезпеченні єдності судової практики»* зроблено висновок щодо чисельних розбіжностей у моделях вищих судових органів, які забезпечують єдність судової практики, а саме у: назвах (верховний суд, касаційний суд, верховний касаційний суд); переліку повноважень щодо здійснення правосуддя; підходах до винесення рішення; підставах для розгляду справи, обов'язковості правової позиції вищих судів для виконання судами нижчої юрисдикції.

Досліджено вплив процесу наближення романо-германської правової сім'ї до англосаксонської, що підтверджується і на прикладі ФРН. Так, унаслідок цих процесів висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, набули обов'язкового характеру (подібний до прецеденту), а положення щодо можливості відступу від правової позиції Верховного Суду іншим судам з наведенням відповідних мотивів вилучено із ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Встановлено, що повноваження із забезпечення єдності судової практики для верховних (вищих) судів залишається незмінним, що підтверджується на прикладі США, Великої Британії, ФРН, Франції, Італії, Республіки Словенії та Нідерландів.

Зроблено висновок щодо того, що надання прецедентного характеру рішенням Верховного Суду сприятиме підвищенню його ролі та значенню у забезпеченні єдності судової практики в Україні, підвищенню рівня категоричності роз'яснень Верховного Суду і реальній відповідальності суддів за їх невиконання як через необізнаність, недостатню фахову підготовку, так і через свідоме ігнорування правових позицій Верховного Суду за результатами судової практики. З урахуванням останніх змін у законодавстві та запровадженні інституту зразкової справи, можна зробити висновок, що правові позиції уже мають прецедентний характер.

У *підрозділі 3.2. «Аналіз рекомендацій інститутів світової та європейської співдружності щодо статусу Верховного Суду як органу, покликаного забезпечувати єдність судової практики»* проаналізовано результати співпраці України з Європейською комісією «За демократію через право», Радою Європи, USAID, Консультативною радою європейських суддів та Європейським судом з прав людини щодо повноважень Верховного Суду із забезпечення єдності судової практики.

Зроблено висновок щодо того, що втілення пропозицій вищезазначених організацій у життя потребувало внесення змін до законодавства та його

узгодження. Рекомендації інститутів світової та міжнародної спільноти зроблено з урахуванням особливостей судоустрою України, подальша співпраця з ними є однією з умов подальшої євроінтеграції України.

У підрозділі 3.3. «Шляхи удосконалення забезпечення єдності судової практики Верховним Судом» запропоновано заходи із забезпечення єдності судової практики поділити на дві групи: ті, яких спрямовано на виправлення уже допущених помилок, та ті, яких спрямовано на їх попередження. До першої групи належить можливість запровадження інституту зразкових справ в інші види провадження. До другої – надання Верховним Судом методичної допомоги судам нижчої інстанції, наявність зворотного зв'язку від представників юридичної та наукової спільноти щодо сформованої судової практики, участь суддів Верховного Суду в діяльності Національної школи суддів України, підготовка науково-практичних фахових статей.

Методична допомога має орієнтовний характер, стосується вирішення існуючих проблем застосування норм матеріального чи процесуального права і ні в якому разі не містить зауважень або критики чи пропозицій щодо вирішення конкретних справ, які перебували у провадженні тих чи інших судів чи суддів.

Обґрунтовано неможливість запровадження інституту зразкових справ до кримінального провадження через морально-етичний аспект кримінального провадження.

Обґрунтовано недоцільність запозичення інституту преюдиційного запиту до Верховного Суду через те, що судова реформа 2016–2017 рр. суттєво зміцнила правовий статус Верховного Суду та його повноваження із забезпечення єдності судової практики. Запровадження цього інституту призведе до чергової хвилі змін щодо процесуального законодавства та потягне виникнення додаткових проблем: забезпечення додержання принципу незалежності суду (суддів), строків розгляду справи.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано підсумки дисертаційного дослідження, наведено узагальнені дані про вирішення наукового завдання.

1. Виокремлено історичні періоди і етапи розвитку повноважень Верховного Суду із забезпечення єдності судової практики на території України: 1) дорадянський період (02.12.1917 р. – 03.01.1918 р.), 2) радянський період, який містить п'ять етапів: а) з 04.01.1918 р. по 13.02.1919 р.; б) з 14.02.1919 р. по 26.04.1921 р.; в) з 27.04.1921 р. по 15.01.1922 р.; г) з 16.01.1922 р. по 29.01.1937 р.; ґ) з 30.01.1937 р. по 27.04.1992 р.; 3) період незалежної України, який охоплює чотири етапи: а) з 28.04.1992 р. по 06.02.2002 р.; б) з 07.02.2002 р. по 06.07.2010 р.; в) з 07.07.2010 р. по 11.02.2015 р.; ґ) з 12.02.2015 р. – до теперішнього часу.

2. Єдність судової практики – це однаковий підхід судів відповідної юрисдикції до застосування норм матеріального та процесуального права при розгляді конкретних судових справ з урахуванням попереднього розгляду аналогічних за характером справ.

3. Ознаками фактичного забезпечення єдності судової практики є: узгодженість у застосуванні норм права судами при вирішенні судових справ; послідовність у застосуванні норм права; однаковість у вирішенні подібних судових справ; високий рівень довіри та поваги судів нижчої інстанції до судів вищої інстанції, особливо Верховного Суду, які формують судову практику; незначна кількість оскаржених рішень до вищестоящих інстанцій через неоднакове застосування норм матеріального або процесуального права; високий рівень довіри населення до судової влади, особливо до Верховного Суду.

4. Принципами забезпечення єдності судової практики є: верховенство права, законність, незалежність суду (суддів), оперативність (оперативне усунення Верховним Судом помилки, якої припустився суд нижчої інстанції при розгляді конкретної справи, швидке інформування інших суддів щодо позиції найвищого судового органу для того, щоб вони враховували її у своїй практичній діяльності), актуальність (сформована судова практика є важливою передусім саме для певного періоду та відповідає існуючим потребам суспільства), інстанційність (що обумовлюється статусом Верховного Суду як найвищої судової інстанції; наявність підінстанційності в рамках Верховного Суду), узгодженість (наявність єдиної моделі вирішення у судовому порядку певної категорії справ за однакових обставин), доступність (доступність до Верховного Суду, як реалізація загальної засади доступності до правосуддя, та доступність роз'яснень правових позицій Верховного Суду для ознайомлення), гласність (можливість бути присутнім при її формуванні у суді під час судового засідання) та обґрунтованість (формуючи судову практику, Верховний Суд враховує не лише норми чинного законодавства, але всі існуючі обставини по справах).

5. Здійснено класифікацію принципів забезпечення єдності судової практики Верховним Судом: 1) залежно від способу закріплення – на ті, яких прямо закріплено у законодавстві (верховенство права, законність, обґрунтованість, незалежність суду (суддів), інстанційність, гласність, доступність) та ті, які впливають із законодавства (оперативність, актуальність, узгодженість); залежно від джерела закріплення – на принципи, яких закріплено у Конституції України (верховенство права, законність, незалежність суду (суддів), інстанційність, гласність) та принципи, що закріплені в іншому законодавстві (обґрунтованість, доступність).

6. Факторами, що впливають на забезпечення єдності судової практики, є: політичний (пануюча у державі ідеологія, обрані правлячою верхівкою напрямки розвитку держави у цілому, рівень та плідність співпраці з міжнародними установами), економічний фактор (спроможність

держави втілювати та реалізовувати провідні ідеї організації судоустрою і судочинства), рівень правової обізнаності (рівень правової освіченості суддів у діючому законодавстві, у тому числі щодо наявності у ньому спірних або двозначних положень, освіченості щодо наявності судової практики, якої вже було сформовано суддями, із того чи іншого правового питання), можливість застосування дисциплінарної відповідальності як запорука гарантування додержання суддями присяги; додержання засад суддівської етики.

7. Функціями забезпечення єдності судової практики є: 1) усунення прогалин у законодавстві про судоустрій і статус суддів та процесуальному законодавстві щодо діяльності Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики; 2) дотримання належної якості розгляду справ Верховним Судом; 3) підвищення довіри та поваги до Верховного Суду, його суддів, та, як наслідок, до системи судоустрою у державі у цілому; 4) ознайомлення суддівської спільноти і громадськості з процесом формування судової практики та здійснення правосуддя; 5) сприяння зміцненню поваги до права та професії судді з боку суддів; 6) гармонізація законодавства шляхом усунення помилок під час застосування або тлумачення норм права.

8. Судова практика та судова статистика знаходяться у нерозривній єдності, оскільки судова практика відображується у кількісних показниках судової статистики, а висновки аналізу судової статистики впливають на судову практику.

9. Механізми забезпечення єдності судової практики поділяються на процесуальні та позапроцесуальні, на первинні та вторинні, що обумовлюється характером та сутністю повноважень Верховного Суду. Первинні механізми пов'язані зі здійсненням Верховним Судом правосуддя у передбаченому законом процесуальному порядку для охорони прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб та інтересів суспільства і держави. Процесуальні повноваження є первинними через статус Верховного Суду, який є судовим органом, головним призначенням якого, передусім, є здійснення правосуддя. Вторинними механізмами забезпечення єдності судової практики Верховним Судом є повноваження Пленуму Верховного Суду з узагальнення практики застосування матеріального і процесуального законів, систематизації та забезпечення оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких їх було сформульовано, надання роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ, діяльність самостійних підрозділів у структурі Апарату Верховного Суду, аналіз судової статистики, доступність судових рішень.

10. Правові позиції Верховного Суду диференціюються: 1) залежно від категорії справ – на ті, яких сформовано у рішеннях у зразкових справах, та ті, яких сформовано в усіх інших справах, що перебували на розгляді Верховного Суду; 2) залежно від характеру втілення правової позиції

Верховного Суду – на правові позиції, що знаходять втілення у постановках, та ті, що знаходять втілення в ухвалах; 3) залежно від результату розгляду справи – на ті, що підтверджують правові позиції судів нижчого рівня та ті, що визнають хибними правові позиції судів нижчого рівня; 4) залежно від виду судочинства – на правові позиції у кримінальному процесі, цивільному процесі, господарському процесі, адміністративному процесі, при розгляді справ про адміністративні правопорушення. У кримінальному процесі правові позиції диференціюються залежно від місця закріплення норми, що роз'яснюється (правові позиції, що стосуються норм Загальної або Особливої частини КК України), у господарському – залежно від стадії діяльності суб'єкта господарювання (заснування суб'єкта господарювання, здійснення господарської діяльності, ліквідація суб'єкта господарювання, після припинення діяльності підприємства), в адміністративному процесі залежно від суб'єктного складу (справи за участю органів державної влади, їх посадових та службових осіб, справи за участю органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб).

11. Унаслідок процесу наближення романо-германської правової сім'ї до англо-саксонської висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, набули обов'язкового характеру (подібно до прецеденту), а положення щодо можливості відступу від правової позиції Верховного Суду іншим судам з наведенням відповідних мотивів вилучено із ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

12. Удосконалення шляхів забезпечення єдності судової практики має здійснюватися у двох напрямках: 1) виправлення допущених помилок; 2) попередження суддівських помилок. До першого напрямку належить можливість запровадження інституту зразкових справ до господарського судочинства та неможливість запровадження інституту зразкових справ до кримінального провадження через морально-етичний аспект. До другого напрямку належить надання Верховним Судом методичної допомоги судам нижчої інстанції, наявність зворотного зв'язку від представників юридичної та наукової спільноти щодо сформованої судової практики, участь суддів Верховного Суду в діяльності Національної школи суддів України, підготовка науково-практичних фахових статей.

13. Для підвищення ролі Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики запропоновано визначити поняття судової практики у ч. 1 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях:

1. Деменчук М.О. Забезпечення єдності судової практики вищими судовими інстанціями: європейський досвід. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. № 75. С. 224–230.

2. Деменчук М.О. Преюдиціальний запит – один із засобів гармонізації судової практики. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (3). С.14–17.

3. Деменчук М.О. Конституційна реформа в Україні – деякі питання судоустрою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 3. Ч. 2. Вип. 35. С.158–161. (Серія «Право»).

4. Деменчук М.О. Забезпечення єдності судової практики на рівні апеляційних судів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 313–315. URL: http://www.pap.in.ua/5_2015/94.pdf.

5. Деменчук М.О. Деякі аспекти формування суддівського складу Верховного Суду. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 260–262.

6. Деменчук М.О. Забезпечення єдності судової практики у кримінальному процесі Верховним Судом в Україні. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. № 5. С. 27–31.

Публікація у зарубіжному виданні:

1. Деменчук М.А. Влияние европейских организаций на судебную систему Украины. *«Leges et viae»*. 2016. № 5/2. С. 25–29.

Публікації апробаційного характеру:

1. Деменчук М.О. Рекомендації Європейської комісії за демократію через право щодо статусу Верховного Суду України. *Молодий вчений*. 2015. № 12.1. С. 44–48.

2. Деменчук М.О. Забезпечення єдності судової практики – один з елементів європейського вектору реформування судоустрою України. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 трав. 2015 р.). 2015. 668 с. Т. 2. С. 157–159.

3. Деменчук М.О. Реформування законодавства в Україні у сфері судоустрою. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 11–12 груд. 2015 р.). 2015. 224 с. С. 199–202.

4. Деменчук М.О. Проблеми забезпечення довіри до судової влади в Україні. *Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції*: у 2 ч. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 27–28 листоп. 2015 р.). 2015. 232 с. Ч. 2. С. 197–200.

5. Деменчук М.О. Обов'язковість правової позиції Верховного Суду України як один з елементів забезпечення єдності судової практики. *Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 29–30 січ. 2016 р.). 2016. 192 с. С. 174–176.

6. Деменчук М.О. Переваги та недоліки єдиної судової практики. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 берез. 2016 р.). 2016. 128 с. С. 113–115.

7. Деменчук М.О. Переваги зміни порядку подання заяви про перегляд судових рішень верховним судом України. *Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження, актуальні проблеми*: матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 5-річчю створення кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (м. Київ, 25–26 берез. 2016 р.). 347 с. С. 276–277.

8. Деменчук М.О. Деякі напрямки реформування судової системи України у світлі євроінтеграції. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.). 2016. 712 с. Т. 2. С. 155–157.

9. Деменчук М.О. Переваги та недоліки у конкурсній процедурі формування Верховного Суду в Україні. *Актуальні проблеми судового права*: у 2 т. : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкіна (м. Харків, 20 квіт. 2017 р.). 2017. 258 с. Т. 1. С. 173–175.

10. Деменчук М.О. Деякі аспекти розширення кола суб'єктів на посаду судді Верховного Суду в Україні. *Актуальні питання судоустрою та формування корпусу суддів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, суддів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Одеса, 13 трав. 2017 р.). 2017. 376 с. С. 207–209.

11. Деменчук М.О. Проблеми забезпечення єдності судової практики в сучасних умовах. *Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). 2017. Т. 2. 848 с. С. 187–189.

12. Деменчук М.О. Забезпечення єдності судової практики Верховним Судом у справах з питань страхування: *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 6–7 жовт. 2017 р.). 2017. 112 с. С. 99–103.

13. Деменчук М.О. До питання класифікації правових позицій Верховного Суду: *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 січ. 2018 р.). 2018. 116 с. С. 104–105.

14. Деменчук М.О. До питання принципів забезпечення єдності судової практики Верховним Судом. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квіт. 2018 р.). 2018. 506 с. С. 51–52.

15. Деменчук М.О. До питання періодизації повноважень Верховного Суду за забезпечення єдності судової практики. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах євроінтеграції*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.). 2018. 784 с. Т. 2. С. 14–149.

АНОТАЦІЯ

Деменчук М.О. Роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є першим науковим дослідженням монографічного характеру, в якому з урахуванням сучасного етапу судової реформи окреслено роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики.

Системно проаналізовано історію розвитку повноважень Верховного Суду із забезпечення єдності судової практики, запропоновано її періодизацію. Розкрито принципи забезпечення єдності судової практики Верховним Судом та фактори, які впливають на її забезпечення. Виокремлено функції забезпечення єдності судової практики та ознаки її фактичного забезпечення у державі.

Сформульовано авторське визначення поняття судової практики, єдності судової практики та судової статистики. Запропоновано закріпити авторське поняття судової практики у ч. 1 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Запропоновано поділяти механізми забезпечення єдності судової практики Верховним Судом на первинні та вторинні. Запропоновано класифікацію правових позицій Верховного Суду у різних видах проваджень.

Досліджено вплив рекомендацій інститутів світової та європейської співдружності на статус Верховного Суду як органу, покликаного забезпечувати єдність судової практики, та роль верховних (вищих) судів зарубіжних країн у забезпеченні єдності судової практики. Запропоновано поділяти заходи з удосконалення шляхів забезпечення єдності судової практики на ті, яких спрямовано на виправлення уже допущених помилок, та ті, яких спрямовано на їх попередження.

Ключові слова: Верховний Суд, судова практика, єдність судової практики, принципи забезпечення єдності судової практики, механізми забезпечення єдності судової практики, правова позиція, прецедент.

АННОТАЦИЯ

Деменчук М.А. Роль Верховного Суда в обеспечении единства судебной практики в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 – судоустройство; прокуратура и адвокатура. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2018.

Диссертация посвящена роли Верховного Суда в обеспечении единства судебной практики в Украине. Системно проанализирована история развития полномочий Верховного Суда по обеспечению единства судебной практики, предложена её периодизация. Исследованы организационно-правовые аспекты этой деятельности Верховного Суда.

Сформулировано авторское определение понятия судебной практики, в котором она рассматривается как результат длительной деятельности судов различного уровня по рассмотрению дел определенных категорий по позициям судов при применении норм материального и процессуального права, которые в будущем могут быть отражены в судебных решениях, обобщениях Верховного Суда и юридической науке. Предложено закрепить авторское определение судебной практики в ч. 1 ст. 36 Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей».

Предложено авторское определение понятия единства судебной практики, в котором оно рассматривается как одинаковый подход судов соответствующей юрисдикции к применению норм материального и процессуального права при рассмотрении конкретных судебных дел с учетом предыдущего рассмотрения аналогичных по характеру дел. Определены фактические признаки обеспечения единства судебной практики: согласованность в применении норм права судами при решении судебных дел; последовательность в применении норм права; единообразия в решении подобных судебных дел; высокий уровень доверия и уважения судов низшей инстанции к судам высшей инстанции, особенно к Верховному Суду; незначительное количество обжалуемых решений в вышестоящие инстанции из-за неодинакового применения норм материального или процессуального права; высокий уровень доверия населения к судебной власти, особенно Верховному Суду.

Раскрыты принципы обеспечения единства судебной практики Верховным Судом: верховенство права, законность, независимость суда (судей), оперативность, актуальность, инстанционность, согласованность, доступность, гласность, обоснованность. Определены функции обеспечения единства судебной практики.

Предложено механизмы обеспечения единства судебной практики поделить на первичные – те, которые прямо связаны с осуществлением правосудия, и вторичные – те, которые прямо не связаны с осуществлением правосудия.

Предложено разделять правовые позиции Верховного Суда в зависимости от категории дел на те, которые закреплены в решениях по образцовым делам, и те, которые закреплены в решениях по всем остальным делам, которые были на рассмотрении Верховного Суда. Предложена классификация правовых позиций Верховного Суда и его предшественника, Верховного Суда Украины, в различных видах производств.

Изучены влияние процессов сближения романо-германской правовой семьи и англосаксонской, роль рекомендаций институтов мирового и

европейского содружества, которые касаются статуса Верховного Суда как органа, призванного обеспечивать единство судебной практики. Сформулирован вывод о том, что воплощение предложений таких институтов в жизнь требовало внесения изменений в законодательство Украины и его согласования.

Предложено поделить меры по усовершенствованию путей обеспечения единства судебной практики на те, которые направлены на исправление уже допущенных ошибок, и те, которые направлены на их предупреждение.

Сформулированы предложения по усовершенствованию законодательства, регулирующего полномочия Верховного Суда по обеспечению единства судебной практики.

Ключевые слова: Верховный Суд, судебная практика, единство судебной практики, принципы обеспечения единства судебной практики, механизмы обеспечения единства судебной практики, правовая позиция, прецедент.

SUMMARY

Demenchuk M.O. The role of the Supreme Court in ensuring the unity of judicial practice in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Ph.D. in Law Science by specialty 12.00.10 – judiciary; prosecutor’s office and advocacy. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2018.

The thesis work is the first scientific research of a monographic nature, in which, taking into account the current stage of judicial reform, the role of the Supreme Court in ensuring the unity of judicial practice in Ukraine is defined.

The notion of judicial practice, unity of judicial practice and judicial statistics are proposed. It is proposed to consolidate the author’s notion of judicial practice in the Part 1 of Art. 36 of the Law of Ukraine «On Judiciary and Status of Judges». The principles of ensuring the unity of judicial practice by the Supreme Court in Ukraine are revealed, which include the rule of law, lawfulness, independence of the court (judges), promptness, urgency, instantiation, consistency, accessibility, transparency, reasonableness; the factors influencing the unity of judicial practice are determined. The functions of ensuring unity of judicial practice are proposed.

The division of mechanisms for ensuring the unity of judicial practice by the Supreme Court for primary and secondary is proposed, the legal positions of the Supreme Court are classified.

The ways of improving the maintenance of unity of judicial practice are proposed to be divided into two groups: those aimed at establishing and correcting already committed mistakes and those aimed at their prevention.

Keywords: Supreme Court, jurisprudence, unity of judicial practice, principles of ensuring the unity of judicial practice, mechanisms for ensuring the unity of judicial practice, legal position, precedent.

Підписано до друку 05.10.2018.
Формат 60×90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ПП «Фенікс»
Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел.: 7777-591.